

BO'LAJAK MUHANDISLARNING O'ZBEK TILI AMALIY MASHG'ULOTLARIDA TIL VA MULOQOT MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Katta o'qituvchi Shermatova Dilfuza Yakubjanovna
 Namangan muhandislik-qurilish instituti, O'zbekiston
 E-mail: shermatovadilfuza57@gmail.com telefon: +998945060858

Annotatsiya: Maqolada o'zbek tiliga doir nutqiy faoliyat, til imkoniyatlaridan foydalanish, oliy ta'limning texnika yo'nalishi talabalarida nutqiy savodxonlik va madaniyat, o'zbek tili darslarida o'qituvchi va o'quvchilarda nutq, muloqot haqida mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Zamonaviy o'quv - texnik vositalar, musobaqa darslari, bahs-munozara darslari, axloqiy-ma'naviy tarbiya, didaktik maqsad.

Аннотация: Статья содержит комментарии по узбекской речевой деятельности, использованию языковых возможностей, речевой грамотности и культуре студентов технических вузов, речи и общению преподавателей и студентов на уроках узбекского языка.

Ключевые слова: Современные учебно-технические средства, конкурсные занятия, дебатные занятия, нравственно-духовное воспитание, дидактическое назначение.

Annotation: The article contains comments on Uzbek speech activity, use of language opportunities, speech literacy and culture of technical students of higher education, speech and communication between teachers and students in Uzbek language classes.

Key words: Modern educational-technical means, competition classes, debate classes, moral and spiritual education, didactic purpose.

Nutqiy faoliyatda har bir til hodisasining o'z o'rni, o'z vazifasi bor. Yoshlar til imkoniyatidan vaziyatga qarab foydalanish malakasiga ega bo'lishlari, o'z fikrini aniq ifodalashga, zarur bo'lgan so'z va gap shakllari, ibora va tasviriy ifodalarni tanlay va qo'llay bilishlari davr talabidir. Buning uchun ona tili o'qituvchisi o'z ixtisosligini puxta bilishi, ilg'or pedagogik texnologiya hamda zamonaviy o'quv-texnik vositalaridan yaxshi xabardor bo'lishi lozim. Shundagina ta'lim samarasi ham, o'qitish darajasi ham yuqori bo'ladi.

Oliy ta'lim texnika yo'nalishlarida ham ona tilidan dars beruvchi o'qituvchi haqiqiy ijodkor bo'lishi, ta'lim jarayonida o'quvchining mavzuni tinglash, anglash, erkin va mustaqil fikrlash, qiyoslash, farqlash, alohidaliklarga ajratish va tasnif qilishga yo'naltirilgan faoliyatini rag'batlantirishi, o'z fikri, g'oyalarini o'zgalarga yetkaza bilish ko'nikma va malakalarining shakllanishini nazorat qilishi, boshqarishi darkor. Shuningdek, u yoshlarning axloqiy-ma'naviy tarbiyasi bilan shug'ullanishi, ularga sharqona muloqot odobi, milliy an'analarimizga hurmat, ona Vatanga muhabbat tuyg'usi kabi zaruriy xislatlarni singdira bilishi lozimligi ta'kidlanadi, ilmiy adabiyotlarda[1].

Bugungi davr zamonaviy dars turlari va shakllari qanday ko'rinishga ega? Ma'lumki, an'anaviy yo'nalishdagi dars didaktik maqsadiga ko'ra: yangi bilimlarni o'zlashtirish; o'rganilgai bilimlarni amaliy tatbiq etish orqalimustahkamlash; o'tilganlarni takrorlash; bilim va malakalarni mustahkamlash; talaba bilimini nazorat qilish va baholash; ularni bir tizimga keltirish kabi turlarga ega ekanligi o'zbek pedagogikasi fanining va o'zbek tili o'qitish sohasining bosh yo'nalishi hisoblanadi.

Ammo insoniyatning iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyoti, ilmu-fan sohalaridagi, jahon pedagogikasidagi yangi-yangi yutuqlar ta'limning asosiy vositasi bo'lgan dars (mashg'ulot) va uning turlarining ko'payishiga, takomillashuviga olib keldiki, endilikda darslarning yangi tiplari va shakllari haqida qator ilmiy-metodik ishlar mavjudligini hisobga olib, ular haqida to'xtab o'tish joiz hisoblanadi[2].

Ilg'or pedagogik texnologiyalarga asoslangan zamonaviy-innovatsion darslarning tur va shakllarini tashkil etish, talabaning ta'limdagi mavqeyi o'rni, lisoniy jarayonlarga yangicha yondashuv, yangicha munosabatni ta'minlaydi. Darsdagi innovatsion texnologiyalar asosidagi jarayonlar o'qituvchining mohirlik va idrok bilan mashg'ulot boshqaruvidir.

Zamonaviy darslar va undagi pedagogik texnologiyalar asosidagi dars turlarining o'ziga xos tomonlari quyidagilardir:

Musobaqa darslari. Ona tili ta'limida musobaqa darslarini o'tkazishdan maqsad o'quvchining til darsida olgan bilimlarini sinab ko'rish, o'zaro munozara-muloqot jarayonida til imkoniyatlaridan foydalana bilish, nutqiy mahorat, tez va aniq fikrlash darajasini, muammoli vaziyatlardan chiqq olish malakasini baholashdan iboratdir.

Musobaqa darslari o'quvchilarda faollik, topqirlik, zukkolik fazilatlarini shakllantiradi, ularni mustaqil ijodiy mushohada uyritishga odatlantiradi, zarur va foydali ko'nikmalarni hosil qilishga yordam beradi.

Samarali dars shakllaridan biri bo'lgan musobaqa darsi til mashg'ulotlarining qiziqarli o'tishi va o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlovchi vositadir[3].

Musobaqa darslari uchun mavzular: «Kasbimga oid men bilgan so'zlar siri», «Talaffuzi va yozilishi qiyin so'zlar», «Tinish belgilari – mazmundir», «Atamalar anjumani», «Quvnoqlar zakovati» va boshqa bir talay darslar.

Bahs-munozara darslari. musobaqa darslarida yechib ulgurilmagan, biror to'xtamga kelinmagan masalalarni oydinlashtirish, to'g'ri, aniq hukm va muxtasar xulosalar chiqarishi bilan farqlanadi. Bahs-munozaralar o'quvchilardan xushyorlikni talab etadi. U mustaqil va jadal fikrlashga, hozirjavoblikka, aytilgan fikrning to'g'ri yoki noto'g'riligi haqida o'ylashga va o'z fikrini mantiqli va izchil isbotlashga o'rgatadi. O'zaro tortishuv va bahs oqibatida eng to'g'ri va ma'qul yechimga kelinadi. O'quvchi bahs-munozara orqali qarshi tomonning ishonarli dalillarini tinglaydi, o'z «men»ini anglab etadi, o'z dunyoqarashi, ilmiy-ijodiy tafakkuri ko'lami, haq yoki nohaq ekanligi to'g'risida, o'zi mustaqil xulosa chiqaradi. O'z fikrini himoya qilish uchun turli usul va vositalarni ishga solish, ijodiy fikrlash, til imkoniyatlaridan unumli foydalanishga o'rganadi.

Bahs-munozara darsini samarali o'tkazish uchun talabalar muhokama qilinadigan matn yoki mavzu bo'yicha keng tushunchaga ega bo'lishlari, uni yaxshi o'qib, o'rganib chiqqan bo'lishlari darkor, deya ta'kidlanadi pedagogik ilmiy adabiyot va tadqiqotlarda[4].

Bunday mashg'ulotlarda talaba: *fikrlovchi, ishlovchi, izlanuvchidan* tashqari, *nazorat qiluvchi* vazifasini ham bajaradi. Shuning uchun o'qituvchi talabalardan bahs-munozara darsining qo'yidagi talablarini benuqson bajarishini talab va nazorat ostiga oladi.

Zamonaviy darslar va undagi pedagogik texnologiyalarga asoslangan darslarni tavsiyaviy talablar asosida tashkil qilinsa, dars samarasi oshadi, talabada nutniy madaniyat shakllanadi.

Ona tili metodikasida ilg'or pedagogik texnologiyaga asoslangan dars turlari til ta'limi samaradorligini oshiribgina qolmay, uning tarkibiy qismiga aylanib bormoqda.

Dars mashg'ulotlarini rang-barang zamonaviy texnik vositalar ishtirokida tashkil qila olgan o'qituvchi qisqa vaqtda o'quvchilarning egallagan bilimi, do'stlariga munosabati, muomala madaniyati, fikr doirasi, so'z boyligi, nutqiy salohiyati haqida aniq tasavvurga ega bo'ladi. Ilg'or texnologiyaga asoslangan darslar o'quvchi va o'qituvchi o'rtasida teng, do'stona munosabat qaror topishiga sharoit yaratadi. Talaba mashg'ulotda o'zini erkin his qiladi, mashg'ulotlarga qiziqishi, so'z san'ati bilan shug'ullanishga, ijodga rag'batini ortadi.

Ilg'or pedagog-metodist o'qituvchilarimiz dars samaradorligini oshirishning yangi-yangi vositalarini o'ylab topmoqdalar. Ularni zamonaviy o'quv texnika vositalariga tayanib, dars jarayoniga tatbiq etish usullarini ishlab chiqmoqdalar.

Bundan tashqari, yangicha yondashuvlar asosidagi ta'lim texnologiyalaridan biri til mashg'ulotlarini olib borishni rejalashtirishda "O'quvchi-Ta'lim-O'qituvchi" tizimiga asoslanishdir. Oliy ta'limning texnika yo'nalishi talabalarining ushbu tizim orqali faoliyat yuritish ham katta samara beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Тўхлиев Б. Ўзбек тили ўқитиш методикаси. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2006. – Б. 9-10[1].
2. Розиков О. Ўзбек тилидан дарс типлари. - Тошкент: Ўқитувчи, 1976; Рафиев А., Фуломова Н. Келдиёров Р. Ўзбек тили ва адабиётидан дарс турлари. – Тошкент, 1999[2].
3. Sharopova Z. F. ta'lim texnologiyalari. Darslik. - Toshkent: Navroz, 2019. 340 bet\$ Юрьева

Л.Н. Дифференциальная диагностика психопатий и акцентуаций характера улиц призывного возраста. – Москва, 1987; А. Ғуломов, Г. Неъматов. Она тили таълим мазмуни. – Тошкент, 1996.

4. Юсупова Ш. Она тили таълими самарадорлигини ошириш ва илғор педагогик технологияларни жорий этиш. Пед. фан. Номз. ... дисс. – Тошкент: ТПДИ, 1998. – 137 б; Юсупова Ш. Академик лицей ўқувчиларини фаоллаштиришда интеграциянинг ўрни. Илмий тўплам. – Тошкент, 2005. Б.182-183.[3]

5. А. Ғуломов, Г. Неъматов. Она тили таълим мазмуни. – Тошкент, 1996; Юсупова Ш. Она тили таълими самарадорлигини ошириш ва илғор педагогик технологияларни жорий этиш. Пед. Фан. Ном-ди дисс. – Тошкент: ТПДИ, 1998. – 137 б.; Она тили ўқитиш мазмуни: (Она тили ва адабиёт ўқитувчилари учун “Ҳозирги ўзбек адабий тили” дарслигидан услубий қўлланма). – Тошкент: Янги аср авлоди, 2007. – Б. 148. 37-б\$ Sharopova Z. F. ta'lim texnologiyalari. Darslik. - Toshkent: Navroz, 2019. 340 bet[4].

6. Shermatova D.Ya. “Texnika oliy ta'limida o'zbek tili va soha ta'limi integratsiyalashuvi”., NamMQI, xalqaro konferensiya -2022-yil,274-277- b. 5.Shermatova D.Ya., “Texnika yo'nalishi talabalari o'zbek tili nutqini o'stirishning zamonaviy texnologiyalari”., NamMQI, xalqaro konferensiya.-2022-yil., 274-277-b.

7. Shermatova D.Ya “Texnika yo'nalishida ta'lim olayotgan talabalarda til kompetensiyasini shakllantirishning ahamiyati”., NamMQI, respublika konferensiya.-2022-yil., 366-370-b.